

Genovéva.

A külföldi irodalommal való szellemi kapcsolatunkról tanuskodó számos példa között tekintélyes, de eddig még kellőleg nem méltatott helyet foglalnak el a *népkönyvek*, melyek minden nemzet irodalmában fellelhetők s amelyek az irodalom kezdetleges és korlátoltabb fejlődési viszonyai között elsősorban az alsóbb néposztály szellemi szükségleteinek kielégítésére voltak hivatva. Legnagyobb népszerűsége a német irodalomban jutottak, hol már a XVI. század elején megkezdődik mai napig folytonosan tartó virágzásuk s a XIX. század elején Tiecknek művészi átdolgozásai visszavezetik a legmagasabb körökbe is, honnan eredetileg kiindultak. A napjainkig gyors egymásutánban megjelenő újabb és újabb kiadások tanuskodnak amellet, hogy mily nagy jelentőséget és fontosságot tulajdonít a német irodalom a népkönyveknek.

Íróink különösen a régebbi időkben egyáltalában nem gondoskodtak eléggé a nép szórakoztatásáról és szellemi szükségleteinek kielégítéséről s a nép így évszázadokon keresztül csak Argiruson, Apolloniuson és a többi széphistóriákon rágódott. Csak kevés olyan író akadt, ki a nép jól fel fogott ügyének teljes tudatában önekik is kedveskedik egy-egy könyvvel, de ez is előljáró beszédében már eleve kínosan vergődik stílusának megróvása s a tudós körök elítélése miatt. Csak a maga meggyőződését igaznak tartó tudós előítélet volt legtöbbször oka annak, hogy népkönyveivel az összes európai irodalmakat jótékonyan megtermékenyítő német irodalom közvetítésével csak szállingozva és rendkívül nagy óvatossággal jutott el hozzánk egy-egy népkönyv. Ezeknek a népkönyveknek jelentősége és fontossága pedig széleskörű

világirodalmi kapcsolatukon kívül abban áll, hogy hozzákapcsolódnak a lassan kialakulás felé közeledő magyar regény- és magyar széppróza évszázados fejlődésének szálaihoz.

1651-ben jelenik meg irodalmunkban az első népkönyv, a varázssipkájáról és kifogyhatatlan pénzes erszényéről híres *Fortunatus*¹, melyet 1676-ban nyomon követ *Szép Magelona*²: bájos története. Egy teljes évszázad telik el addig, míg Kónyi János strázsamester, a magyaros iskola e jóindulatú derék munkása, 1785-ben németből átdolgozza a Károling mondakörhöz tartozó *Oktavianus* császár historiáját. Időrendben: következik 1824-ben a ponyván népszerűségét mai napig fenntartó *Genovéva* népkönyv, melynek részletesebb ismertetése lesz kitűzött feladatunk.

A Genovéva monda röviden a következő:

Genovévát, a brabanti herceg vallásos lelkületű és nemesszívű leányát Siegfried gróf veszi nőül. Siegfriedet hazafiúi kötelességei a harctérre szólítják. Távolléte alatt udvarnagya, Golo szerelmes lesz a szép várúrnőbe, ki azonban szerelmét felháborodva utasítja vissza, amiért az álnok lelkű Golo házasságtöréssel vádolja Genovévát férje előtt, ki pillanatnyi felháborodásában nejét halálra ítéli. A kivégzéssel megbízott szolgák megsznáják az ártatlan Genovévát s futni engedik. Egy erdei barlangban talál menedéket, hol hosszú évek során át neki és kis fiának egy szarvas nyújtott meleget és táplálékot. Istenbe vetett bizalommal és türelemmel viselte sorsát Genovéva hét éven keresztül. Ekkor férje egy vadászat alkalmával véletlenül rátalált, örömmel vitte hazáértatlan nejét és boldogan éltek tovább, míg a bűnös udvarnagya a tömlőben pusztult el.

Genovéva a „hű asszony“ mesekörének egyik legjellemzőbb képviselője. E mesekör egyik típusában a sors vagy a földi hatalom, közönségesen saját hibájuk miatt szétvált je-

¹ Bevezető tanulmány kíséretében kiadta *Lázár Béla* az Egy. Phil. Közlöny 1890. II. pótkötetében (355—504. l.)

² Az első kiadás hű lenyomatát bevezetéssel, jegyzetekkel és egy hasonmással közzétette *György Lajos*. Kolozsvár 1911.

gyesek, szeretők vagy fiatal házások keresik egymást s keresés közben számtalan veszély és kaland közepette is egymáshoz hívek maradván, végre újból boldogan találkoznak. Ebben a típusban foglalnak helyet az összes görög és bizánci regények hősei és hősnői, kiknek egyforma sablon szerint lebonyoluló történeteiben az író feladata arra irányult, hogy minél merészebben és mesésebben szőtt kalandok közé állítsa be a tántoríthatatlan hitvesi hűség megőrzését.¹ A másik típusba soroljuk az előbbi tipussal szerves összefüggésben levő, de egy igen lényeges pontban eltérő azon meséket és mondákat, melyeket a *rágalmazott asszony* mesekörének nevezhetünk. Igen sok érdekes és nevezetes középkori monda alkotja a hű asszonyról szóló mesekörnek ezen utóbbi típusát, melyek közül utalhatunk a Wilkina, Griseldis, Hildegard, Crescentia, Florentia, Hirlanda, Helena, Toggenburgi Itha, Sibilla és Oktavianus császár nevéhez fűződő mondákra. A Genovéa monda is ide tartozik. Mindezeknek a mondáknak közös jellemvonása, hogy a félrevezetett király az álnok rágalmazásnak hitelt adva, feleségét elűzi, de ártatlansága a történet folyamán kiderülve, az áruló s rendszerint egy személyben csábító halállal lakol s a férj és feleség ismét boldogan egyesülnek. E monda, mely a bibliai József monda ellendarabjának tekinthető, már a keleti mesekincsben fellelhető s eredetileg közös volt a germán, frank és longobárd törzseknél. Németország közvetítésével azután Angliába, Dániába és Islandba is behatolt s mindezekben az országokban lokalizálták, történeti személyekhez kapcsolták.²

A Genovéa mondanak eredetét némelyek a germán mythológiában keresik,³ mások pedig történeti alapra igyekeztek helyezni. Sauernborn pl. Genovéát Martell Károly leányává teszi s Siegfriedet pedig azonosnak tartja ballen-

¹ Erről a típusról bővebben szoltam *Magelona* kiadásom bevezetésében, 16 és kkl.

² *Massmann*, *Kaiserchronik*. III. 893—817. l., *V. d. Hagen*, *Gesamt-abendt*. I. Cl. l., *Jahrbücher* d. königl. Acad. Erfurt 1870. VI. 171—327 l.

³ *Ersch und Gruber*, *Encyklopädie*.

städti Siegfrieddel († 1113), a laachi kolostor alapítójával.¹ A monda eredetének tisztázása körüli tapogatózások között legvalószínűbb Seuffert véleménye², mely szerint a Genovéa monda nem mythikus eredetű, történeti alapja sincs, hanem körülbelül 1325 és 1425 között egy laachi szerzetes irta s elbeszélését összefüggésbe hozta a közelfekvő kápolnával, melynek alapítója Siegfried volt. Erről a Siegfriedről csak annyi biztos tudomásunk van, hogy Bouillon Gottfried kereszties hadjáratában részt vett, a tengeren sok veszélyt kiállott, távolléte alatt helytartót hagyott maga helyett s Brabantban is volt jószág. Sokkal több nehézségbe ütközik Genovéa történeti hitelességének megállapítása. Tudomásunk van arról, hogy Lajos bajor herceg 1256-ban nejét, brabanti Máriát látszólagos házasságtörés miatt lefejeztette s később tettét megbánva, kolostort alapított. Seuffert ennek alapján szellemesen oldja meg a kérdést olyanformán, hogy a laachi szerzetes bizonyára ismerte ezt az eseményt, vonatkozásba hozta azt Siegfried kolostor alapításával s a rokon tárgyú mondák-ból felhasználta az ártatlanul szenvedő feleséget.

A Genovéa legendát legelőször Marquard Freher említi.³ Tőle vette át Cerizier René jezsuita,⁴ kinek munkáját Martinus von Cochem kapucinus barát 1687-ben németre fordította. Jelentékeny változásokat ugyan P. Martinus nem tett, de lényegesen összevonta azt s különösen elhagyta az eredetinek retorikai ékességeit és tulságos hosszú tanulságait.⁵ Cerizier munkáján, illetőleg annak P. Martinus féle német fordításán alapulnak a XVIII. század közepétől napjainkig szakadatlan egymásutánban megjelenő német népkönyvek, melyek között legjelentő-

¹ Geschichte der Pfalzgräfin Genovefa. Regensburg 1856.

² Die Legende von der Pfalzgräfin Genovefa. Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte u. Kunst. VI. 1887. 218—230. I.

³ Origines Palatinae, 1613.

⁴ Les trois états del' innocence affligée dans Jeanne d'Arc, reconnue dans Geneaériève de Brabant, cocronnée dans Hirlande, duchesse de Brabant.

⁵ Auserlesenes History Buch 1687. R. Köhler, Kleinere Schriften. II. 655. I.

sebb Tieknek költői átdolgozása. A mondát rendkívül népszerűsítették a XVIII. század iskoladramái,¹ melyek mindig különös előszeretettel fordultak Genovéva megható, szomorú és tanulságos történetéhez.²

Genovéva magyar kiadásainak sorát *Jászai Láng Ádám* fordítása nyitja meg 1824-ben: *Hajdankori szép és érzékeny Történet, minden jó érzésű Emberek', különösen pedig Anyák és gyermekek számára Iratott. Németből magyarra fordította Jászai Láng Ádám. Kassán. Ny. Vajda Pál, 1824.* Ennek, mely az 1810-iki augsburgi kiadás szerkezetével megegyezik, még három újabb kiadása jelent meg a XIX. században: Buda 1853, Gyula 1857, Debrecen 1860. Láng Ádám színre is alkalmazta: *Genovéva, színjáték, vitézi előadás 5 felvonásban, melyet 1831 március 15-én Debrecenben elő is adtak. Genovévának még a következő magyar kiadásait ismerjük: Budapest 1875; Nagykanizsa é. n. (Wajdits József Népies füzetei 3. sz.); Budapest é. n. (Mulattató és hasznos olvasmányok a magyar nép számára 44. sz.).* A ponyvának ma is egyik legkelendőbb könyve, de az itt megjelent kiadások az irodalmi színvonalon alul állanak s így felsorolásra itt számot nem tarthatnak.

Láng Ádám Genovévájának fontosságára már felhívtuk az irodalomtörténet figyelmét, midőn rámutattunk arra, hogy közeli vonatkozásban van Arany János Toldi Szerelmével és egy újabb adattal járultunk Toldi szerelmének forrásaihoz és egy újabb bizonyosságot szolgáltatunk Arany művészi alkotó munkájának megismeréséhez.³ A Toldi Szerelmének VI.

¹ B. Goltz, Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung I. Leipzig 1897.

² A Genovéva mondára vonatkozó irodalomból a már idézett műveken kívül még megemlíthetjük a következőket: J. Zacher, Die Historie v. d. Pfalzgr. Genovefa. Königsberg 1860., J. Görres, Kritische Erörterungen über die Entstehung Geschichte der Genovefa Sage (Monatsschrift f. d. Gesch. Westdeutschlands. II. 1876. 531. l.) J. Görres, Neue Forschungen. zur Genovefa Sage (Annalen d. hist. V. f. d. Niederrhein LXVI. Köln 1898. 1—39 l.), J. Brüll, Die Legende von d. Pfalzgräfin. Genovefa. Progr. Prüm 1899.

³ Egy. Phil. Közlöny 1911. 782. l.

énekébe Arany művésziesen illesztette be az Ilosvaitól kölcsönzött sirrablás jelenetét. Ilosvainál egy lakatos szerepel ebben a ténykedésben, Aranynál pedig két lakatos s e „két gyalázatosnak neve *Hincz és Kuncz*.”¹ Mikor Piroska sirboltját kirabolták és elkövetett tetteiket esküvel Toldira fogták, az 1340-ben Kelemen pápától hirdetett búcsura zarándokló csapathoz csatlakoznak. Ezek közt van Anikó és Bencze is, kik nem messze Velenczétől egy ligetes rónán megpihennek. Bencze egy bokorból észreveszi, hogy „két potom emberke, *zarándok ruhában*“ nagy vitában van. Verekednek az elrablott kincsen. Bencze ráismer bennük a sirrabló lakatosokra s lefűlve őket megkötözi, a velencei dózséhoz viszi, ki kedveskedésül elküldi Lajos királynak, ez pedig *ösztrőre vonatta őket*.² Genovéva történetében is szerepel két gyalázatos ember, a Genovéva megölésére Golótól felbérelt két gyilkos, *Heinz és Kuntz*, kik válalkoznak Genovéva megölésére. Kihurcolják a közeli erdőbe, de az utolsó pillanatban felébred emberi érzületük s az ártatlan asszonyt futni engedik, ők pedig Goló bosszúja elől a *szentföldre* vándorolnak. A történet végéig róluk nem is hallunk semmit. De mikor Genovévát férje megtalálja és haza hozza, az eléje siető nép között feltűnik két *zarándok* is, kik Genovéva lábaihoz borulva, bocsánatért könyörögnek. Ez a két *zarándok* Heinz s Kuntz, kikben Genovéva felbérelt gyilkosaira ismert. Őket Siegfried nem vonatja ösztörűre, hiszen ezt nem is érdemlik meg sőt megbocsát nekik és gazdagon megajándékozza. E két jelenet szembeállítsa kétségtelenné teszi, hogy Arany János az Ilosvai Toldijából vett két lakatost Genovéva felbérelt gyilkosairól keresztelte el, sőt tüzetesebb összehasonlítás arról is meggyőzhet, hogy Arany Jánosra *Hincz és Kuncz* egész szerepkörének kidolgozásában halással volt a Genovéva hasonló situáció közt mozgó jelenete. Allításunk mellett külső bizonyítékul csak azt hozhatjuk fel, hogy Arany általában különös előszeretettel olvasta a népkönyveket s azok-

¹ Toldi Szerelme VI. é. 78. vsszak.

² Toldi Szerelme VIII. ének.

nak egy pár adatát be is illesztette örök becsű műveibe. Egy újabban felmerült vélemény¹ állításommal szemben azt igyekszik kimutatni, hogy Hincz és Kuncz nevét Arany Kleist „Michael Kolhaas” — c. novellájából kölcsönözte. Kevesebb a valószínűsége annak, hogy Arany ismerte volna Kleist novelláját, mely a néven kívül másban nem is egyezik meg a Toldi Szerelme ismertetett jelenetével s így az irodalomtörténet inkább a mi véleményünk felé hajlik, amely igen tekintélyes helyről megerősítést is nyert.²

Ily szempontból a Genovéa népkönyv fontossága is nagy mértékben emelkedik. Néha egy-egy ilyen vonatkozás emeli a legjelentéktelenebb munkák irodalomtörténeti értékét, azért a módszeres irodalomtörténeti kutatás kicsiny és nagy tárgy között különbséget nem tehet.

Dr. György Lajos.

---

¹ *Dobóczy Pál*, Arany Toldi Szerelmének forrásaihoz. Erdélyi Múzeum 1911. 306 l.

² Egy Phil Közlöny 1911. 782—783 l. 1. jegyzet